

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

שם השיעור: הצגת יחידת ההגבר ברש"י ורמב"ן (שיעור מס' 49)

שם המרצה: ד"ר רבקה רביב (dnraviv@013.net)

אמונות ודעות ברש"י:

1. **רש"י פרשן או מחנך הדור?**

בראשית א, כו: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ"

רש"י (א, כו):

נעשה אדם - ענוותנותו של הקדוש ברוך הוא למדנו מכאן: לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם; **וכשהוא** דן את המלכים נמלך בפמליא שלו, שמצינו באחאב שאמר לו מיכה: "ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו" (מ"א כב, יט); וכי יש ימין ושמאל לפניו? אלא אילו מיימינים לזכות ואילו משמאילים לחובה; **וכן** "בְּגִזְרַת עִירִין פְּתִיגְמָא וּמְאָמַר קְדִישִׁין שְׁאַלְתָּא (=בגזרת עירים הדבר ובמאמר קדושים הענין)" (דניאל ד, יד); **אף כאן** בפמליא שלו נטל רשות. אמר להם: יש בעליונים בדמותי; אם אין בתחתונים כך בדמותי, הרי יש קנאה במעשה בראשית.

נעשה אדם - אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינין לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן. ואם כתב 'אעשה אדם', לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא לעצמו; ותשובת המינים כתוב בצדס: "ויברא את האדם" (להלן, כז), ולא כתב 'ויבראו'.

2. **מטרת הבריאה: בשביל ישראל שיקבלו את התורה**

• **בראשית פרק א:**

(א) **בראשית ברא** - אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת "ראשית דרכו" (משלי ח, כב), ובשביל ישראל שנקראו "ראשית תבואתו" (ירמיה ב, ג).

(יד) **ולמועדים** - על שם העתיד, שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה.

(לא) **יום הששי** - הוסיף ה"א בששי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר "יום הששי" כולם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה.

3. **המשותף להקדמותיו לחומשים: ישראל**

• **רש"י בראשית א, א:**

בראשית - אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מ"החודש הזה לכם (שמות יב, ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל. ומה טעם פתח בבראשית, משום "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תהלים קיא, ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

בראשית ברא - אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת "ראשית דרכו", ובשביל ישראל שנקראו "ראשית תבואתו".

• **רש"י שמות א, א:**

ואלה שמות בני ישראל - אף על פי שמנאן בחייהן בשמותן, חזר ומנאן במיתתן, להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים, שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם, שנאמר "המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא" (ישעיהו מ, כו).

• **רש"י ויקרא א, א:**

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

ויקרא אל משה - לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה, לשון חבה, לשון שמלאכי השרת משתמשים בו, שנאמר "ויקרא זה אל זה" (ישעיה ו, ג), אבל לנביאי אומות העולם נגלה עליהן בלשון עראי וטומאה, שנאמר "ויקר אלהים אל בלעם" (במדבר כג, ד).

• **רש"י במדבר א, א :**

וידבר. במדבר סיני באחד לחדש - וגו' מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרים מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים. כשבא להשרות שכינתו עליהן מנאן. באחד בניסן הוקם המשכן, ובאחד באייר מנאם :

• **רש"י דברים א, א :**

אלה הדברים - לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל.

4. **ההתייחסות לבעיות השעה**

• **דוגמאות מחומרי הלמידה :** הפירוש הראשון לתורה, [פרשנות רש"י לשירת האזינו](#)

• **פרשנות לשיר השירים :**

ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה.

• **פרשנות למזמורי תהילים :**

מזמור פד : "כי טוב יום בַּחֲצִירֶיךָ מֵאֶלֶף בַּחֲרִתֵי הַסִּתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהֵי מִדּוֹר בְּאֶהְלִי רְשָׁעִי"

(יא) כי טוב יום - אשר בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר.

מדור באהלי רשע - מלהיות דר בשלוח באהלי עשו הרשע להדבק בהם.

מזמור קט : "כי פי רָשָׁע וּפִי מְרַמֶּה עָלַי פִּתְחוּ דַבְּרוּ אֵתִי לְשׁוֹן שֶׁקֶר. וְדַבְּרֵי שִׁנְאָה סִבְבוּנִי וַיִּלְחַמוּנִי חֲנָם... וַיִּשְׁימוּ עָלַי

רָעָה פִּתְחֵת טוֹבָה וַיִּשְׁנְאָה פִּתְחֵת אֶהְבֵּתִי... וְזָכַר עֲוֹן אֶבְתִּי אֶל ה' וַחֲטָאת אִמּוֹ אֶל תִּמְחֹחִי"

(יד) **עון אבותיו** - עון שהעוה על אבותיו, לאברהם שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כהיון עינים.

וחטאת אמו - שהשחית רחמה, ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללנה שיצא מכריסה עשו, כמו שנאמר "ותמת דבורה מינקת רבקה" וגומר אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון, שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה, שמתה אמו והעלימו מיתתה.

רמב"ן

1. **אישיות ומאפייני יסוד – ההקדמה לפירוש התורה :**

בשם האל הגדול הגיבור והנורא אתחיל לכתוב חידושים בפירוש התורה. **באימה ביראה ברתת בזיע במורא. מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה.** שואל סליחה מבקש מחילה וכפרה. בקידה בכריעה בהשתחויה. עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה. שאין ביצת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה. **כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה.** הצפונים בביתה הטמונים בחדרה.... **אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה. והיא בלבי כאש אוכלת בוערה.** בכליותיי עצורה.

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

לצאת בעקבי הראשונים אריות שבחבורה. גאוני הדורות בעלי גבורה. להיכנס עמם בעובי הקורה. לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה. ארוכה בכל ושמורה. ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה **פרושי רבינו שלמה** עטרת צבי וצפירת תפארה. מוכתר בנמוסי במקרא במשנה ובגמרא. לו משפט הבכורה. בדבריו אהגה. באהבתם אשגה. ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה. בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה. אשר בפירושו זכורה. ועם **רבי אברהם בן עזרא.** תהיה לנו תוכחת מגולה ואהבה מסותרת. והאל אשר ממנו לבדו אירא. יצילנו מיום עברה יחשכני משגיאות ומכל חטא ועברה. וידריכני בדרך ישרה. ויפתח לנו שערי אורה. ויזכנו ליום הבשורה.

2. תפיסה חינוכית – הדרישה מהאדם מעבר לציווי הפורמלי:

דברים פרק ו, יז-יח: "שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְעֲדֹתֵי וְחֻקֵּי אֲשֶׁר צִוְּךָ. וְעֲשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וּבָאתָ וְיָרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם."

רמב"ן: ועשית הישר והטוב בעיני ה' - על דרך הפשט יאמר: תשמרו מצות השם ועדותיו וחוקותיו, ותכונין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד. **ולמען ייטב לך** - הבטחה; יאמר, כי בעשותך הטוב בעיניו - ייטב לך, כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבבותם. **ולרבותינו בזה מדרש יפה;** אמרו: זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור מצותיו ועדותיו וחוקיו אשר צווך, ועתה יאמר: גם באשר לא צווך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר. **וזה ענין גדול,** לפי שאי אפשר לזכור בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותיקוני הישוב והמדינות כולם; אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון "לא תלך רכיל" (וי"ט, טז), "לא תקום ולא תטור" (שם, יח), "לא תעמוד על דם רעך" (שם, טז), "לא תקלל חרש" (שם, יד), "מפני שיבה תקום" (שם, לב) וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל, שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין; וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא, ואפילו מה שאמרו פרקו נאה; ודבורו בנחת עם הבריות; עד שיקרא בכל ענין יתם וישר'.

3. פרשנות הרמז – הרחבת מעשי אבות:

• מעשי שרה - רמב"ן בראשית פרק טז:

(ו) **ותענה שרי ותברח מפניה** - חטאה אמנו בעיניו הזה, וגם אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העינוי:
(ט) שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה - צווה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה. **רמז** כי לא תצא לחופשי ממנה, כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם.

• מעשי יצחק - רמב"ן בראשית כו, א:

ולדעתי נכלל עוד בעניין **רמיזה בעתיד,** כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב **רמז** שיגלו בניו שם, ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב ברצונו, אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב **ירמוז** לגלות, כי גלה ממקומו בעל כורחו והלך אל ארץ אחרת, והנה היה גלותו ממקומו אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו, **וירמוז לגלות בבל** שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים.

ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק, כאשר לא לקחו אשתו, ולא היה לו שם רק הגלות והפחד, ומתחילה אמר 'נוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת' - ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו - ואחרי כן חזרו אליו בברית, **וכן גלות בבל** גלו שם מפני זלעפות רעב [במצור על ירושלים], ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם, אבל היו גדוליהם שרים במלכות. ואחרי כן אמרו [כורש מלך פרס] 'מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעלי' (עזרא א, ג). והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות. ואחרי כן בטלו הבנין [של בית המקדש].

• מעשי יעקב - רמב"ן בראשית מז, כח:

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה - כבר הזכרתי (לעיל מג, יד) כי רדת יעקב למצרים **ירמוז בגלות השלישית** הוא **גלותינו** היום ביד החיה הרביעית (דניאל ז, ז) רומי הרשעה.

כי בני יעקב הם עצמם סבבו רדתם שם במכירת יוסף אחיהם, ויעקב ירד שם מפני הרעב, וחשב להינצל עם בנו בבית אוהב לו כי פרעה אוהב את יוסף וכבן לו, והיו סבורים לעלות משם ככלות הרעב מארץ כנען, כמו שאמרו (לעיל מז, ד) 'לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען'. והנה לא עלו, אבל ארץ עליהם הגלות, ומת שם (בראשית מט, לג) ועלו עצמותיו, וזקני פרעה ושריו העלוהו (בראשית נ, ז), ועשו עמו אבל כבד (בראשית נ, י-יא).

וכן אנחנו עם רומי ואדום. אחינו הסיבנו ביאתנו בידם, כי כרתו ברית עם הרומיים. ואגריפס המלך האחרון לבית שני ברח אליהם לעזרה, ומפני הרעב נלכדו אנשי ירושלים, **והגלות ארץ עלינו מאד, לא נודע קצו כשאר הגלות. ואנחנו בו כמתים** אומרים יבשו עצמותינו נגזרנו לנו, ויעלו אותנו מכל העמים מנחה לה' (על פי: ישעיה סו, כ), ויהיה להם אבל כבד בראותם כבודנו. ואנחנו נראה בנקמת ה', יקימנו ונחיה לפניו.

4. **ארץ ישראל היא נחלת ה'**

- **לא סובלת עובדי עבירה:**

פירושו לויקרא יח, כה: "וּתְטָמֵא הָאָרֶץ וְאֶפְקֹד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ וּתְקַא הָאָרֶץ אֶת יִשְׂרָאֵל" והדוגמה של הכותיים **פירושו לבראשית א, א:** "משפט האלהים בארץ מעולם" וכך בגירוש אדם הראשון מגן עדן, דור המבול, ודור הפלגה, וכל שכן בגירוש הכנעניים מארץ ישראל שהיא "מבחר מקומות היישוב".

פירושו לבראשית יט, ה - סיפור סדום: "ודע, כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל, כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות. וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאתה את העם הזה שהיו רעים מכולם לשמים ולבריות... כי יש באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה, אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל, כי שם היכל ה'. ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות, אם יחיני הממית והמחיה."

- **המצווה לעלות ארצה - רמב"ן במדבר לג, נג:**

והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה - על דעתי זו מצות עשה היא, יצווה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה' (וכן, השגות רמב"ן על ספר המצוות של הרמב"ם, מצוות עשה ד).

עליית אברהם אבינו ארצה - דרשה על דברי קהלת - "דרש הרב הגדול רבי משה ברי' נחמן זצוק"ל במדינת גירונה בבית הכנסת כשנדר לאביר יעקב לעבור לארץ ישראל":

וזאת המעלה אשר לארץ ישראל היא המעוררת לאברהם אבינו ללכת לארץ כנען מעצמו... כי נתגלה מספר מורה הנבוכים שהזכיר הרב שמצא בספר אומת צבא, אברהם הנולד בכותא אמר שיש שם פועל זולתי השמש, ואמר כי המלך נתן אותו [את אברהם] בבית הסוהר בתוכחותיו עמהם, אחרי כן פחד המלך שישחית עליו מלכותו ויסירם מאמונתו, ולקח כל הונו ושלחו והשליכו מן הארץ...

- **הקבורה בארץ – דרשה לראש השנה:**

וזה מה שהוציאני מארצי וטלטלני ממקומי, עזבתי את ביתי, נטשי את נחלתי, נעשיתי כעורב על בני, אכזרי על בנותי, **לפי שרצוני להיות טלטול נשמתי בחיק אמי**

- **עיקר קיום המצוות בארץ ישראל**

5. **סדר ומבנה בתורה**

- **יש מוקדם ומאוחר - רמב"ן במדבר טז, א:**

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

וכבר כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור, וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון.

רמב"ן במדבר ט, א - הבעיה הכרונולוגית בפתח חומש במדבר:

בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון - מכאן אמרו חכמים אין מוקדם ומאוחר בתורה. וטעם האיחור הזה היה, כי כאשר בא הספר הזה הרביעי להזכיר המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם, **רצה להשלים ענין אהל מועד ותיקונו כל ימי המדבר.**

והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותיקון המשמרות למשאו לכל עבודת האהל, והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותו בהן כל עת היותם במדבר, **והשלים קרבנותם** בחנוכת המזבח שהיו מאחד בניסן או שאחר לכן, **ואחר כך שב להזכיר אזהרה** שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח.

• **השלים העניין - רמב"ן במדבר כא, א:**

והשלים עוד בכאן לספר, כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה. והוא מה שנאמר בספר שופטים "ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד" (שופטים א, טז), ושם כתוב "וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה" (שם, יז), ושם נשלם הנדר הזה. **אבל השלים הכתוב** להזכיר הענין בכאן.

וזה כעניין הפרשה שאמרה ברדת המן "ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען" (שמות טז, לד-לה), והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח (יהושע ה, יב).